

Міністерство освіти і науки України
Київський національний лінгвістичний університет
Кафедра англійської філології і філософії мови

Курсова робота

**Етнічний і мовний складники концептуальної картини світу: на
матеріалі англійської і української мов**

Івашина Анастасія Дмитрівна

студентки групи Па 07-21

факультету германської філології і перекладу

денної форми здобуття освіти

Спеціальності 035 Філологія

Науковий керівник

кандидат філологічних наук,

доцент Кириченко І. С.

Національна шкала _____

Кількість балів: _____

Оцінка ЄКТС _____

Київ – 2024

Ministry of Education and Science of Ukraine
Kyiv National Linguistic University
The Department of English Philology and Philosophy of Language

Course Paper

**The ethnic and linguistic components of the conceptual picture of the world: on
the material of the English and Ukrainian languages.**

Anastasia Ivashyna

Group Pa 07-21

The Faculty of Germanic Philology and Translation

Full-Time Study

Speciality 035 Philology

Research Adviser

Assoc. Prof. **Iryna**

Kyrychenko

PhD (Linguistics)

Kyiv –2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ КАРТИН СВІТУ.....	9
1.1 Мовна картина світу як об’єкт лінгвістичних досліджень (на матеріалі англійської та української мов).....	9
1.2 Фактори формування національних мовних картин світу	12
Висновки до розділу I	14
РОЗДІЛ II. ЕТНІЧНА МЕНТАЛЬНІСТЬ: ВЗАЄМОЗВ’ЯЗОК КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ТА МОВНИХ КАРТИН СВІТУ У КОНТЕКСТІ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ	16
2.1 Зв’язок концептуальної та мовної картин світу з етнічною ментальністю	16
2.2 Національний менталітет та мовна картина світу у фокусі когнітивної лінгвістики.....	18
2.3 Паремії як вербальне вираження етнічного та мовного складників концептуальної картини світу (на матеріалі англійської та української мов).....	20
Висновки до розділу II	24
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	26
RÉSUMÉ	Error! Bookmark not defined.
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	28
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	31
ДОДАТКИ	32

ВСТУП

У сучасному світі, де глобалізація стирає кордони між культурами та народами, збереження культурної та мовної ідентичності набуває особливого значення. Мова не тільки як засіб комунікації, але й як носій культурних кодів, історії та традицій народу, відіграє ключову роль у формуванні етнічної самобутності. Тому дослідження мовних особливостей, їх впливу на світосприйняття та міжкультурну взаємодію є важливим напрямком у лінгвістичних, культурологічних та соціологічних дослідженнях. Цей підхід дозволяє глибше зрозуміти механізми збереження та розвитку мовних та культурних традицій, а також виявити шляхи ефективної інтеграції у багатокультурний світ, зберігаючи при цьому унікальність кожної культури.

Значення мови у формуванні національної ідентичності й культурної свідомості не може бути переоцінено. Кожна мова відображає унікальний світогляд, систему цінностей та спосіб мислення народу, що її використовує. Вивчення малих форм поетичної творчості, таких як прислів'я та приказки, відкриває нові горизонти для розуміння глибинних культурних зв'язків та ментальних особливостей, вбудованих у мовну тканину. Це дослідження дозволяє не лише виявити загальнолюдські цінності, але й розкрити унікальні відмінності, що формують неповторну культурну та мовну картину світу кожного народу.

Актуальність теми роботи. Актуальність даної роботи визначається спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення взаємодії між мовою, культурою та ідентичністю. Завдяки аналізу малих форм поетичної творчості, можна отримати уявлення про те, як мова та культура формують способи, якими люди сприймають і розуміють світ. Концептуальна картина світу, утворена в мозаїці етнічних та мовних елементів, є неповторною відзнакою кожного народу. Ця унікальність відображається у вживаній мові та сприйнятті навколишнього світу.

На думку вчених-лінгвістів А. Вежбицької, А. Бікезіна, Н. Венжинович, І. Живіцької, мова як засіб вираження відображає спосіб мислення та уявлення про світ (Бікезін, 2022; Венжинович, 2006, с. 9; Заремська, 2011, с.397). Мовна картина світу формується через мовні засоби вираження унікальних концепцій. Наприклад, наявність у мові специфічних термінів для вираження традицій, обрядів та соціальних стосунків глибоко впливає на сприйняття цих явищ у суспільстві.

Етнічний та мовний складники взаємодіють, визначаючи один одного. Мова є не лише засобом вираження етнічних концепцій, але й їх зберіганням. З іншого боку, культурні вирази впливають на формування мовної системи, розширюючи її семантичне поле.

Концептуальна картина світу виявляється в мовленні через унікальні лінгвістичні конструкції та вирази. В умовах глобалізації спостерігається взаємопроникнення різних культур і мов, що може впливати на концептуальну картину світу. Проте, утримання етнічної та мовної ідентичності є ключовим завданням для збереження унікальності.

Етнічний та мовний складники концептуальної картини світу взаємодіють, створюючи неповторне враження кожного народу. Розуміння цієї взаємодії дозволяє краще оцінювати та вивчати різноманіття світоглядів та культур через призму їхніх мовних виразів.

Метою дослідження є характеристика етнічного та мовного складників концептуальної картини світу людини на матеріалі англійської та української мов, зокрема у малих формах поетичної творчості, а саме прислів'ях та приказках.

Для виконання сформульованої мети дослідження, нами були поставлені наступні **завдання**:

1. Проаналізувати наукові джерела з питань мовної картини світу як об'єкту лінгвістичних досліджень на матеріалі англійської та української мов.

2. Визначити та описати фактори формування національних мовних картин світу.
3. Визначити зв'язок концептуальної та мовної картин світу з етнічною ментальністю.
4. Уточнити поняття національного менталітету та мовної картини світу як об'єктів вивчення в аспекті когнітивної лінгвістики.
5. Здійснити аналіз прикладів малих форм поетичної творчості як вербального втілення вираження етнічного та мовного складників концептуальної картини світу на матеріалі англійської та української мов.

Об'єктом дослідження є концептуальна картина світу людини.

Предметом дослідження є етнічний і мовний складники концептуальної картини світу.

Методи дослідження, використані в роботі, включають: пошуковий по наявній методичній та науковій літературі із аналізом знайденого матеріалу, індукція та дедукція, з'ясування причинно-наслідкових зв'язків, систематизація, абстрагування та конкретизація, аналіз результатів діяльності дослідників з проблеми проведеного дослідження.

Матеріали дослідження. Робота ґрунтується на аналізі наукової літератури, навчальних посібників, наукових статей, періодичних видань та напрацювань видатних вчених і дослідників, серед яких: В. фон Гумбольдт, Е. Сепір, Л. Вайсгербер, А. Вежбицька, Г. Хасслер, А. Бікезіна, Н. Венжинович, І. Живіцька, В. Манакін, В. В. Жайворонок, С. Я. Єрмоленко, Л. А. Лисиченкота ітн.

Практична значущість. Вивчення етнічних та мовних аспектів картини світу сприяє збереженню культурної ідентичності. Аналіз спільних та унікальних рис у культурі та мові допомагає народам зберегти унікальність в умовах глобалізації. Результати роботи стануть у нагоді при розробці освітніх програм та державних мовних освітніх політик.

Науковий підхід до вивчення концептуальної картини світу через призму етнічного та мовного контексту й досі не втрачає свої новизни в лінгвістичних дослідженнях. А отже, **новизна наукової роботи** зумовлена інтегрованим поглядом на взаємодію етнічних та мовних складників у формуванні унікальних картин світу на основі англійської та української мов.

Структура роботи. Робота має 26 сторінок друкованого тексту і складається з двох розділів. Робота також містить 1 додаток і налічує 20 джерел використаної літератури.

РОЗДІЛ І. ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Лінгвістичні аспекти формування та дослідження мовної та концептуальної карти світу є ключовими в галузі когнітивної лінгвістики та семантики. Термін «картина світу» використовується для опису системи уявлень та концепцій, які відображають спосіб, яким мова організовує наше розуміння світу навколо нас.

Дослідження мовної та концептуальної картини світу допомагає зрозуміти, як мова та мислення взаємодіють між собою, а також як культурні контексти впливають на сприйняття людьми світу навколо.

1.1 Мовна картина світу як об'єкт лінгвістичних досліджень на матеріалі англійської та української мов

Мова виступає ключовим засобом не лише для формування, а й для збереження знань про наш світ. Під час активної діяльності люди використовують мову, щоб фіксувати отримані знання та життєвий досвід, віддзеркалюючи об'єктивний світ у словах. Акумуляовані у мові знання складають те, що можна назвати «лінгвістичним проміжним світом», «лінгвістичною моделлю світу» або «мовною картиною світу». Широко використовується поняття «мовної картини світу», хоча наразі немає загальноприйнятого терміну для цього концепту.

Вивчення взаємодії мови, культури і мислення відкриває широкий простір для розуміння та дослідження того, як люди сприймають світ та взаємодіють між собою. Це багатогранне явище вимагає інтердисциплінарного підходу, максимально охопити всі його аспекти та нюанси. Взаємодія цих трьох складових створює основу для формування культур, мовленнєвих практик та розуміння сутності людської існування (Cruse, 2011).

Мовна картина світу є одним з фундаментальних понять когнітивної лінгвістики. В. фон Гумбольдт був першим, хто висловив концепцію особливого мовного сприйняття світу, розглядаючи мову як творчий засіб мислення. Він прагнув виявити закономірності історичного розвитку всіх мов у світі. За Гумбольдтом, лише мова може розкрити важливі таємниці, всі нюанси та вияви сутності етносу (Hassler, 2020, p. 24).

Г. Хасслер провів аналіз концепції В. фон Гумбольдта про лінгвістичний світогляд та його зв'язок з лінгвістичним релятивізмом. Він прийшов до висновку, що за теорією лінгвістичної відносності, незважаючи на те, що Гумбольдт вважав мову організмом, що розвивається, в ній існують ментальні константи. Ці константи виникають одного разу і залишаються сталими органами сприйняття світу. Отже, чим старший лексико-семантичний варіант лексеми, тим точніше вона відображає ментальні особливості етнічного носія. Вивчення лексикографічного матеріалу, в цьому відношенні, надає більш достовірний матеріал, ніж лінгвокультурологічний аналіз дискурсів (Hassler, 2020, p. 26).

Едвард Сепір та Бенджамін Уорф розглядали мову як засіб пізнання реальності. За словами Е. Сепіра, *«було б помилкою вважати, що ми можемо повністю розуміти дійсність, не використовуючи мову... Насправді, «реальний світ» в значній мірі формується несвідомо на основі мовних норм конкретної групи»* (Бікезіна, 2022, с. 153).

Бенджамін Уорф висловлював подібні думки. Вчений вважав, що мова не лише служить для вираження думок, але й є основою їх формування, а також визначає різноманітність світоглядів різних народів у світі (Бікезіна, 2022, с. 153).

Поняття «мовна картина світу» було введено завдяки дослідженням Л. Вайсгербера, який стверджував, що *«мовна картина світу формується через кодування знань про життя та способи сприйняття світу людьми»* (Cruse, 2011). Він намагався описати системи поглядів, цінностей та устрою, як носії мови підсвідомо засвоюють у процесі мовного освоєння в онтогенезі.

Водночас він підтримував ідею В. фон Гумбольдта про важливість вивчення внутрішньої форми мови, яка створює образи навколишньої дійсності за допомогою людської мови (Humboldt, 1999, p. 59).

Після створення концепції мовної картини світу було зрозуміло, що оскільки це поняття зі складною структурою, воно вимагає різних підходів у вивченні. А тому наукові дослідження в лінгвокогнітивному та лінгвокультурному напрямку є важливими в контексті розуміння того, як мова взаємодіє з культурою та впливає на когнітивні процеси і сприйняття світу (Яремчук, 2020, с. 72).

Лінгвокогнітивні дослідження вивчають вплив мови на когнітивні процеси, включаючи аналіз лінгвістичного детермінізму і релятивізму. Ці дослідження розглядають, як мовленнєва поведінка, як от ввічливість і форми звертання, впливає на мислення та сприйняття. Лінгвокультурні дослідження фокусуються на культурних концептах у мові, крос-культурних комунікаціях і культурно-специфічних мовних практиках (Заремська, 2011, с. 398). В нашій роботі ми послуговуватимемось таким визначенням мовної картини світу (МКС): це «відбитий засобами мови образ свідомості, реальності, модель інтегрального знання про концептуальну систему уявлень, що репрезентована мовою. МКС прийнято відмежовувати від концептуальної, або когнітивної моделі світу, що є основою мовного втілення, словесної концептуалізації сукупності знань людини про світ» (Хорошун, 2011, с. 242).

Мовна картина світу – це важливий об'єкт лінгвістичних досліджень, а англійська та українська мови дають багатий матеріал для дослідження цього поняття. До прикладу, вивчення фразеологізмів, ідіом, метафор. Часто такі лінгвістичні поняття відображають глибинну сутність мовної картини світу окремого народу та етносу. Наше дослідження покликане розглянути це питання більш детально на прикладі паремій, а саме: прислів'їв та приказок.

Дослідження цих аспектів допомагають розуміти, як мова та культура взаємодіють, впливаючи на сприйняття та комунікацію між різними культурами.

1.2 Фактори формування національних мовних картин світу

Національна мовна картина світу – це закріплене в лексиці конкретної мови унікальне сприйняття (логічне осмислення, відчуття та оцінювання) реального світу та всього, що входить в нього, з точки зору людської свідомості. Кожна мова має свою власну національну мовну картину світу, яка відображає унікальний результат довготривалої праці колективної етнічної свідомості над сприйняттям та категоризацією людського існування.

З точки зору міжкультурної комунікації, лінгвокультурології, етнології та інших суміжних галузей особливо цікавим є визначення чинників, які призводять до відмінностей у мовних та концептуальних картинах світу.

Можна виділити ключові чинники, які лежать в основі відмінностей у мовних та концептуальних світах різних народів. Серед них важливе місце відводиться природі, культурі та пізнанню (Чернишенко, 2007, с. 160).

Природа – це, передусім, зовнішні умови людського існування, включаючи клімат, географічні особливості, рослинний та тваринний світ тощо, які різноманітно відображаються в мовах.

Знаки уваги та поваги мовців до природних явищ відображають особливості номінації, де національні світобачення взаємодоповнюють картини світу різних народів. Українці називають перший сніг *порошею*, *поновою* і *сипучкою* (розм.). Болгари, серби, поляки та словаки використовують словосполучення, які самі по собі ще й мають мотивацію: *първи сняг* (перший сніг), *ситан снег* (дрібний сніг), *swieży śnieg* (свіжий сніг), *čerstvy snih* (свіжий сніг); порівняйте також словацьке *snehovu porašok* (сніговий пил). Українці використовують різні назви: «ранок», «світанок», а болгари ще більше варіантів: «утро», «сутрин», «сутрина», «утрин», «утрина», «заран», кожен з яких визначає певний різновид ранку, що є важливим для національного сприйняття. Також порівняйте: українські «сутінки», і болгарські «зрач», «полумрак», «мръкване», «свечеряване», «смрачаване».

Острівне розташування Англії та висока зайнятість населення в сфері мореплавства призводять до різноманітності дієслів, що вказують на рух по воді – *to swim, to sail, to navigate, to float, to drift*. Українська та інші мови використовують лише один гіперонім для цих слів – «*плисти*», яке застосовується до живих істот, кораблів (Манакін, 2012, с. 73).

Визначення різних відтінків кольорів часто виходить із семантичних ознак прямого зорового сприйняття предметів природи. Так виникли вирази, такі як польське «*niebieski*» – небесний (небо), українське «*рожевий*» та англійське «*orange*» – оранжевий (апельсин), англійське «*violet*», іспанське «*violeta*» – фіолетовий (фіалка), українське та «*вишневий*» (вишня), «*салатовий*» (салат), «*трав'янистий*» (трава) і таке інше (Манакін, 2012, с. 74).

Культура, у широкому розумінні, представляє собою своєрідний контраст природі. Вона визначається тим, що людина створює та вносить у світ, а не тим, що отримує від природи.

Серед європейців немає однаковості в культурі споживання їжі, навіть у мовному плані. Англійське слово «*breakfast*» у мовному плані співвідноситься з українським «*сніданок*», французьким «*petit dejeuner*» і т.д. Проте ці сніданки відрізняються як за часом їх прийняття, так і за складом, маючи різні культурні коди. Типовий український сніданок може обмежуватися яєчною, чаєм або кавою та бутербродом; у селі можуть пропонувати суп з галушками або смажену картоплю. Французи, зазвичай, випивають велику чашку кави з круасаном, а типовий англійський сніданок може включати вівсянку, молоко, апельсиновий сік, тости, хліб з маслом, бекон з яйцем і сир тощо. Те ж можна сказати і щодо ланчів, обідів, полуденок, вечерю. Концепт «ланч», до того ж, в американському культурному кодї ділової комунікації включає неформальні ділові зустрічі, які часто є важливішими, ніж офіційна частина (Манакін, 2012, с. 76).

У контексті мовних культурно-етичних моделей виникає значна категорія слів-звертань, які при перекладі часто викликають особливі

труднощі. Таким чином, звертання, як правило, калькуються, і вони зберігають свою лексичну основу в межах своїх мовних культур: *mesье, мадам, мадмуазель* (з франц.); *гер, фрау, фрейлін* (з нім.); *сер, містер, місіс, міс* (з англ.); *синьйор, синьйора, синьйорина* (з іт.) та інше.

Присутність таких особливостей не лише визначає різницю або, навпаки, спільні риси комунікації в міжкультурному вимірі, але і становить невіддільну складову мовного та концептуального світу їхніх користувачів.

Висновки до розділу I

1. У рамках даного розділу наукової роботи досліджено лінгвістичні аспекти формування та вивчення мовної та концептуальної картин світу. Виявлено, що мова виступає важливим інструментом для вираження та концептуалізації реальності, відображаючи культурні, природні та пізнавальні особливості суспільства.

2. Питаннями мовної картини світу займалися такі зарубіжні та вітчизняні вчені: В. фон Гумбольдт, Е. Сепір, Б. Уорф, Л. Вайсгербер, Ю. Д. Апресян, Г. В. Колшанський, В. А. Маслова, В. М. Телія, А. Вежбицька, С. Г. Термінасова, Л. Бородіцкі, Г. Хасслер, А. С. Зеленько, Ж. В. Краснобаєва-Чорна, І. О. Голубовська, В. Л. Іващенко, В. В. Жайворонок, С. Я. Єрмоленко, Л. А. Лисиченко, та ін.

3. Можна виділити ключові чинники, які лежать в основі відмінностей у мовних та концептуальних світах різних народів. Серед них важливе місце відводиться природі, культурі та пізнанню.

4. Розгляд лексичних та фразеологічних одиниць різних мов дозволяє виявити національні особливості у сприйнятті та вираженні різноманітних концептів.

5. Зазначено, що формування лінгвістичних концепцій пов'язане із специфікою мовної карти світу та відображається в унікальних способах номінації та вираження понять в різних мовах. Досліджено також вплив

культурних, соціальних та історичних факторів на формування лінгвістичних концепцій.

6. Отже, лінгвістичний аспект вивчення мовної та концептуальної картин світу є невід'ємною складовою розуміння мовно-культурного різноманіття. Використання лінгвістичного підходу допомагає розкрити унікальність сприйняття світу кожною мовою та висвітлити його взаємозв'язок з культурними та соціокультурними аспектами.

РОЗДІЛ II. ЕТНІЧНА МЕНТАЛЬНІСТЬ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ТА МОВНИХ КАРТИН СВІТУ У КОНТЕКСТІ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Етнічна ментальність є складною системою уявлень, цінностей, норм і вірувань, які характеризують специфічну групу людей або етнічну спільноту. Вона тісно пов'язана з концептуальною та мовною картинами світу, особливо в контексті когнітивної лінгвістики.

В контексті когнітивної лінгвістики етнічна ментальність розглядається як результат взаємодії мови, культури та когнітивних процесів. Дослідження цих взаємозв'язків допомагає краще зрозуміти специфіку мислення та сприйняття світу різними етнічними групами, а також вплив мови на формування та розвиток етнічної ідентичності.

2.1 Зв'язок концептуальної та мовної картин світу з етнічною ментальністю

У лінгвістиці виділяють концептуальну та мовну картини світу. Перша відображає поняття, друга – значення слів. Проте для повного розуміння явищ, що відбуваються в мовній картині світу, важливим є третя складова – домовна картина світу, яка представляє уявлення про світ, не виражене мовою, але виступає її джерелом. У структурі мовної картини світу вона існує в тричленній парадигмі картин: домовній, концептуальній та мовній. Три рівні відповідають термінам: концепт – мовне уявлення про явище з численними ознаками; поняття – мовно-логічна одиниця, що виникає в результаті узагальнення важливих рис концепту; значення слова – мовне вираження поняття, що ускладнюється ознаками та внутрішніми зв'язками (Плотнікова, 2020, с. 104)

Концепт передається не окремим значенням, а лексико-семантичним мікрополем. Домовне знання може поповнюватися мовними засобами, і такі знання асоціюються з ознаками та уявленнями на домовному рівні. Вони

передаються в мовній картині світу через значення слів, які можуть змінюватися в процесі мовлення, впливаючи на домовні уявлення. Зміни в мовній системі можуть впливати на концептуальну систему та переінтеграцію ознак у домовних уявленнях (Ангеловська, 2019).

Концептуальна та мовна картина світу тісно пов'язані з етнічною ментальністю і взаємодіють між собою, формуючи унікальний спосіб сприйняття світу кожною етнічною групою. Етнічна ментальність визначається системою цінностей, традицій, історії та соціального досвіду конкретної спільноти, і ці характеристики впливають на те, як мова виражає і концептуалізує реальність (Середницька, 2016, с. 72).

Мова виступає не лише інструментом спілкування, але і відображенням способу мислення та сприйняття світу. Терміни, якими користується мова для опису об'єктів, ідей чи взаємин, можуть мати глибокі культурні відтінки та конотації, що відображають уявлення і цінності конкретної етнічної групи.

Етнічна ментальність, у свою чергу, впливає на ті концепти, які визначають спосіб розуміння і сприйняття світу. Різні етнічні групи можуть мати відмінні уявлення про час, простір, сімейні відносини, природу, релігію та інші аспекти життя. Ці уявлення відображаються в їхній мові через використання специфічних термінів, образів, фразеологізмів тощо.

Взаємозв'язок концептуальної та мовної картин світу та етнічної ментальності наочно представлений у *додатку А*.

Всі ці приклади свідчать про те, що концептуальна та мовна картина світу є продуктом етнічної ментальності, і вони взаємодіють, визначаючи унікальний спосіб сприйняття світу кожною етнічною групою.

Отже, вивчення зв'язку концептуальної та мовної картин світу з етнічною ментальністю дозволяє розкрити унікальні аспекти культурно-мовного розвитку різних спільнот, краще зрозуміти їхнє сприйняття дійсності та способи вираження цих уявлень через мову.

2.2 Національний менталітет та мовна картина світу у фокусі когнітивної лінгвістики

Мова виступає не лише інструментом людського спілкування, але й як віддзеркаленням національної культури. З цієї перспективи особливий інтерес представляють мовні елементи культури, дослідження яких допомагає розкрити національну культуру, звичаї та вірування українського народу.

Мовна картина світу визначається як закріплена в мові та характерна для певного мовного колективу схема сприйняття реальності (Kristiansen, Achard, Dirven, & Ruiz de Mendoza Ibáñez, 2006). Це поняття допомагає розкрити особливості людського існування та національного характеру через призму мовних виявів. Зв'язок між ментальними рисами народу та мовними знаками культури можна розглядати в обох напрямках: від ментальних рис шукати їх відображення в мовних знаках культури та, навпаки, аналізуючи мовні знаки культури, визначати характерні ментальні риси для носіїв мови. Вчені підтверджують, що матеріал краще усвідомлюється та засвоюється, якщо він пов'язаний із щоденною практичною діяльністю, викликає емоційні реакції та відповідає національному способу мислення (Kristiansen, Achard, Dirven, & Ruiz de Mendoza Ibáñez, 2006).

У свідомості представників конкретної національної спільноти виробляється та успадковується з покоління в покоління особливий образ картини світу, який відтворює об'єктивну реальність навколо (Luchik, 2019, p. 10). Картина світу виступає вихідним узагальненим відображенням світу, яке представляє суттєві характеристики оточуючої дійсності в контексті сприйняття її носіями. Цей образ лежить в основі світогляду і виражається через усю духовну діяльність людини.

Мовна картина світу, визначена мовознавцями, відзначається особливим значенням та виконує важливі функції для суспільства, спрямовані на задоволення потреб у спілкуванні та пізнанні. Ці функції включають

комунікативну, когнітивну, репрезентативну, емоційну, експресивну та імперативну.

У результаті цієї динаміки, мовна одиниця функціонує не тільки як слово-номінація із лінгвістичним значенням, але й як слово-культурний концепт, що відображає ширший культурний вимір (Венжинович, 2006, с. 10).

Суб'єктом або носієм картини світу можуть бути і окрема людина, і соціальні чи професійні групи, і етнонаціональні або релігійні спільноти.

Виходячи з цього, важливим є розгляд більш вузького поняття – національна мовна картина світу.

Національна мовна картина світу (НМКС) представляє собою унікальне уявлення, що зафіксоване в лексиці конкретної мови, про логічну організацію, відчуття та оцінку реального світу та всього, що вноситься в нього людською свідомістю. Кожна мова має свою власну НМКС, яка є унікальним продуктом довготривалої колективної етнічної свідомості, яка формується через відображення та категоризацію буття людини (Ангеловська, 2019, с. 11).

Унікальність кожної НМКС стає очевидною у порівнянні з іншими мовами, і тому аналіз універсальних та ідеоетнічних складових цих картин світу викликає значний науковий інтерес. Актуальною стає проблема інтелектуального усвідомлення поглядів на світ, які розвиваються іншими народами в інших умовах та під впливом інших факторів.

Luchik (2019) констатувала, що *«мовна картина світу виникає внаслідок впливу загальнолюдського та національного досвіду, що закріплюється у мові. Вона не існує паралельно із специфічними картинами світу, але передує та формує їх, роблячи світ зрозумілим та доступним через мову»* (с. 10).

Отже, національний менталітет та мовна картина світу є ключовими складовими когнітивної лінгвістики. Ці аспекти взаємодіють та впливають один на одного, формуючи унікальний спосіб сприйняття світу кожною етнічною групою. Важлива роль мови як інструменту для вираження та концептуалізації національних ментальних особливостей.

2.3 Паремії як вербальне вираження етнічного та мовного складників концептуальної картини світу на матеріалі англійської та української мов

Паремії – це категорія поезії, яка включає в себе прислів'я та приказки, що відрізняються невеликою кількістю рядків чи ліній. Сюди можуть входити такі жанри, як епіграма, епітапія, хайку, лімерик, сонет та інші. Вони надають поетам можливість висловити свої думки, емоції чи образи в компактній формі. Кожен жанр має свої власні правила та особливості, що дозволяє поетам експериментувати з мовою та формою, концентруючи увагу на точності та виразності вираження. Ця категорія є вербальним втіленням вираження концептуальної картини світу, бо формувалися прислів'я та приказки довгий період часу в рамках певної етнічної спільноти. Паремії демонструють нам досвід, цінності, традиції, віру тощо.

Дослідження прислів'їв та приказок у контексті англійської та української мов може стати глибоким внеском у розуміння етнічного та мовного вимірів концептуальної картини світу. Ці поетичні вислови становлять вербальне втілення та вираження уявлень, цінностей та особливостей культурного сприйняття світу.

У мовній картині світу, що виражається у поетичних творах, можна відзначити етнічні відмінності та вирази культурної ідентичності. Різноманітні лінгвальні та стилістичні особливості малої поезії можуть допомогти виявити унікальні аспекти сприйняття світу різними етнічними групами (Слухай, Снитко, & Вільчинська, 2011).

Особливе місце займає фразеологічний склад мови, оскільки він відображає національну своєрідність історії, культури та традиційного способу життя народу – носія мови. Саме фразеологізми збагачують мовлення, образно виражають суть мовних явищ, надають їй національного характеру та неповторного колориту. Фразеологічні звороти виступають засобом пізнання культури, сприяють збагаченню словникового запасу та засвоєнню

граматичного матеріалу, мають високий виховний потенціал. До фразеологічних висловів відносяться крилаті вислови, ідіоми, афоризми, паремії тощо (Дубравська, 2017, с. 77).

Паремії віддзеркалюють історичний досвід нації, її традиції, звичаї, менталітет тощо. Порівняння паремій дозволяє зрозуміти наскільки схожі чи відмінні різні країни та їх культури. Паремія – це одиниця пареміології, що вирізняється афористичністю, усталеністю, відтворюваністю, а також може мати пряме чи переносне значення і містити повчальні елементи (Заїка, 2020, с. 125).

У рамках пареміології розглядаються також прислів'я та приказки. Прислів'я та приказки – це стійкі повчальні вислови, породжені усною народною творчістю (Заїка, 2020, с. 40). Важливо розглядати використання фольклорних та культурних мотивів, які збагачують поетичний текст і вказують на глибокі корені концептуальної картини світу.

Як невід'ємний компонент духовної культури, прислів'я та приказки вражають близькістю життєвих поглядів, точності, влучність, проникливості та мудрості виразів. Розгляньмо приклади малих форм поетичної творчості як вербального втілення етнічного та мовного вимірів концептуальної картини світу на матеріалі англійської та української мов.

Проаналізуємо прислів'я та приказки про життя та життєву мудрість, які є спільними за змістом, як в українській мові, так і в англійській.

«*Don't count your chickens before they hatch*». Дослівний переклад – не рахуйте своїх курчат до того, як вони вилупляться. Схоже прислів'я українською – «Що було – бачили, що буде – побачимо», «Не кажи «гон», доки не перескочив». Англійське прислів'я складається з двох частин: перша частина є запереченням, яке вказує на те, що не слід робити певну дію, а друга частина подає основний підтекст поради. Українське прислів'я також має дві частини, де перша вказує на минуле, а друга на майбутнє, проте обидві частини використовуються для вираження схожої ідеї обережності та неявного висловлення сумнівів. Такий вираз показує ідею невизначеності майбутнього

та підкреслює той факт, що ми не можемо заздалегідь передбачити всі аспекти або результати подій. Вислів виражає певний прагматичний підхід до життя, в якому людина визнає, що деякі речі можна контролювати, але є і такі, на які вона впливати не може.

«*Every cloud has its silver lining*». Це прислів'я має дослівний переклад – у хмаринки срібна підкладка. В українській мові є прислів'я-еквівалент: «Немає лиха без добра». Англійський вислів – це метафора, яка говорить про те, що навіть у складних ситуаціях завжди можна знайти щось позитивне. З іншого боку, вислів «Немає лиха без добра» говорить про те, що добро не може існувати без зла. Цю фразу можна тлумачити по-різному, але одна з можливих інтерпретацій полягає в тому, що зло служить контрастом до добра і допомагає визначити, що є справді добром. Ці вислови відображають одну з універсальних істин, яка є поза часом та поширена у різних культурах і мовах.

«*Don't quarrel with your bread and butter*». Дослівний переклад – не сваріться на свій хліб з маслом. Схоже прислів'я українською – «*Не плюй в криницю – прийдеться води напитися*». Обидва прислів'я мають форму поради або попередження, що виражається компактним висловом. Обидва вирази закликають до обережності та розумного ставлення до своїх основних засобів забезпечення. Вони попереджають про небажання конфліктувати або руйнувати те, що забезпечує їхнє існування. Англійський варіант відображає культурні особливості англомовного світу, де харчування та засоби до існування вважаються дуже важливими. Українське прислів'я також відображає значення води як важливого ресурсу, що має бути збережено.

«*Життя прожити – не поле перейти*» є важливим елементом української концептуальної картини світу. Це вербальне вираження мудрості. Еквівалент в англійській мові: «*Life is not a bed of roses*». Український варіант має форму прислів'я, тоді як англійський – це речення з ідіоматичним компонентом «*bed of roses*». В українському прислів'ї використовується метафора поля та переходу, тоді як в англійському прислів'ї метафора поля

квітів асоціюється з комфортом та красою. Обидві паремії передають думку про те, що життя не завжди буває легким і що ми повинні бути готові до викликів і труднощів.

«Який порядок у себе заведеш, таке й життя поведеш». Це прислів'я, що формулює загальний принцип і його наслідок. Прислів'я виражає ідею про те, що від організації та вибору пріоритетів в своїх думках і діях, залежатиме хід нашого життя. Така думка підкреслює важливість самодисципліни та самосвідомості для досягнення наших цілей і повноцінного життя. Максимально схожий за змістом англійський вислів: «*You reap what you sow*». Цей вислів є простим твердженням. Вона підкреслює ідею причини та наслідку та наголошує на важливості мудрого вибору та відповідальності за свої дії.

Англійський відповідник українського прислів'я «Добре там, де нас немає:» – «*The grass is always greener on the other side of the fence*». Обидва висловлюють ідею про те, що інші місця або обставини здаються кращими, ніж ті, де знаходиться людина зараз. Проте, мовні конструкції та образи є різними. В українській мові використовується напряду образ людини, що робить вислів більш прямолінійним. В свою чергу англійській відповідник є більш поетичним, бо має за образ траву, яка ніби зеленіша за парканом. Прислів'я виражають ідею неоціненності того, що маємо в даний момент, та надії на те, що інші умови або ситуації можуть бути кращими. Вони підкреслюють негативне ставлення до того, що вже маємо, і прагнення до невідомого або недосяжного. Ці вирази відображають загальні аспекти людської психології та сприйняття, але мають свої відмінності у культурному контексті.

Аналіз паремій в українському та англійському варіанті показує, що прислів'я та приказки відображають схожі глибинні уявлення про світ, про життя та життєву мудрість. І не дивлячись на те, що різні етноси мають різні мови, але крилаті вислови можуть відображати максимально схожі життєві цінності: добра і зла, чесності-підлості, працьовитості-ліні тощо. Деякі

прислів'я навіть у дослівному перекладі не втрачають сенсу та використовують в повному обсязі.

Схожість прислів'їв та приказок в різних культурах і мовах вказує на те, що деякі життєві принципи та мудрості універсальні та загальнолюдські. На нашу думку, це пов'язано з тим, що багато культур мають спільні виклики та ситуації, з якими люди зіткнуться протягом свого життя. Тому прислів'я і приказки виступають спробою передати досвід та розуміння тих самих або подібних обставин.

Також деякі принципи мудрості ґрунтуються на природних або універсальних закономірностях. Наприклад, ідея, що коли залізо гаряче, з ним потрібно працювати, відображає розуміння того, що матеріали легше формувати, коли вони в нагрітому стані.

Багато прислів'їв і приказок мають своє коріння в спільних життєвих ситуаціях, таких як робота, сімейні відносини, міжособистісний взаємозв'язок, успіх та невдача.

Таким чином, схожість в мудрості, яка виражається в прислів'ях і приказках, свідчить про те, що, незважаючи на різницю в культурних контекстах та мовах, люди часто стикаються з аналогічними життєвими викликами та мають схожі уявлення про те, як з ними впоратися.

Висновки до розділу II

1. У розділі висвітлено ключові аспекти, що визначають взаємодію між етнічною ментальністю, концептуальною та мовною картинами світу. Розглянуто важливі питання когнітивної лінгвістики, які стосуються сприйняття та обробки інформації мовною свідомістю.

2. В процесі аналізу показано, що мова не лише відображає концептуальні структури, але й активно співвизначає їх, що робить її ключовим елементом формування та передачі етнічної ментальності. Розкрито важливість культурних концептів та мовних засобів вираження для втілення

етнічної специфіки у великій кількості лінгвокультурних та лінгвістичних практик.

3. Також можна відзначити, що концептуальна картина світу, як основний фундамент культурної ідентичності, активно взаємодіє з мовною картиною світу. Етнічна ментальність, зокрема, виявляє важливий вплив на формування обох цих картин, а когнітивна лінгвістика допомагає розкрити внутрішні механізми цієї взаємодії.

4. Невід'ємною частиною вивчення етнічної ментальності є робота із прислів'ями та приказками (як авторськими, так і фольклорними). Про це див. в розділі 2.3.

5. Робота зображує аналіз паремій, як частини фразеологічного складу мови. Обрані паремії, а саме: прислів'я англійською та українською мовами, показують, наскільки близькими за змістом можуть бути вислови про життя та життєву мудрість в мовах двох різних народів.

Обидві мови мають безліч прислів'їв, які виражають поради та філософські ідеї. Наприклад, англійський відповідник до українського висловів «Що було – бачили, що буде – побачимо», «Не кажи «гон», доки не перескочив» це «*Don't count your chickens before they hatch*». Обидва вислови демонструють невідомість майбутнього та те, що ми не можемо все передбачити наперед. Це допомагає нам застережити себе від передчасних очікувань.

Також, як в українській мові так і в англійській присутні метафори та порівняння з природою та її явищами. Завдяки такому універсальному підходу, ми маємо лаконічні та вислови, які легко запам'ятати.

ВИСНОВКИ

Отже, з проведеного дослідження можна зробити низку висновків.

Мовна картина світу є одним з фундаментальних понять когнітивної лінгвістики. Дослідження взаємодії мови, культури та мислення вирізняються своєю комплексністю та інтердисциплінарністю, роблячи важливий внесок у розуміння того, як люди конструюють світ через призму своєї мови та культурних уявлень.

Формування національних мовних картин світу є складним і багатогранним процесом, який визначається різними факторами. Основні з них включають природні, культурні та когнітивні аспекти. Клімат, ландшафт, фауна і флора впливають на спосіб сприйняття світу. Потoki часу, природні катастрофи та інші природні явища можуть впливати на ставлення до світу і формування мовної карти. Специфіка мовлення та лексика можуть бути пов'язані з традиціями та звичаями народу.

Визначено, що концептуальна та мовна картина світу є продуктом етнічної ментальності, і вони взаємодіють, визначаючи унікальний спосіб сприйняття світу кожною етнічною групою. Отже, вивчення зв'язку концептуальної та мовної картин світу з етнічною ментальністю дозволяє розкрити унікальні аспекти культурно-мовного розвитку різних спільнот, розуміти їхнє сприйняття дійсності та способи вираження цих уявлень через мову.

Національний менталітет та мовна картина світу є ключовими складовими когнітивної лінгвістики. Ці аспекти взаємодіють та впливають один на одного, формуючи унікальний спосіб сприйняття світу кожною етнічною групою. Важлива роль мови як інструменту для вираження та концептуалізації національних ментальних особливостей.

Малі поетичні форми, такі як афоризми, прислів'я, приказки становлять вербальне втілення та вираження уявлень, цінностей та особливостей культурного сприйняття світу. Аналіз паремій в українському та англійському

варіанті показує, що прислів'я та приказки відображають схожі глибинні уявлення про світ, про життя та життєву мудрість. І не дивлячись на те, що різні етноси мають різні мови, але паремії можуть відображати максимально схожі життєві цінності: добра і зла, чесності-підлості, працьовитості-ліні тощо. Деякі прислів'я навіть у дослівному перекладі не втрачають сенсу.

Схожість прислів'їв та приказок в різних культурах і мовах вказує на те, що деякі життєві принципи та мудрості універсальні та загальнолюдські. На нашу думку, це пов'язано з тим, що багато культур мають спільні виклики та ситуації, з якими люди зіткнуться протягом свого життя. Тому прислів'я і приказки виступають спробою передати досвід та розуміння тих самих або подібних обставин.

Отримані висновки можуть послужити підґрунтям для подальших досліджень у цій області та розвитку теорій, пов'язаних із взаємодією культури, мови та мислення.

RESUME

Ethnic and linguistic components are key aspects of each nation's picture of the world. This scholarly work explores the interaction between its ethnic and linguistic constituents based on the study of English and Ukrainian formulaic language types, in particular – proverbs and sayings. The paper analyzes how the ethnic component, defined by values and traditions, finds its realization in the linguistic material.

This work contributes to a deeper understanding of the relationship between culture, language, and worldview formation, revealing the peculiarities of two different linguistic communities and deepening debates about the influence of ethnic and linguistic diversity on world perception.

The study of small forms of poetic creativity in the context of the English and Ukrainian languages demonstrates a profound contribution to understanding the ethnic and linguistic dimensions of the conceptual worldview.

The examination of proverbs and sayings about life and wisdom facilitates understanding how similar or different various countries and their cultures are. The work emphasizes that proverbs represent verbal embodiments and expressions of ideas, values, and peculiarities of cultural perception of the world. The research elicits the reflection of folklore and cultural motifs in proverbs and sayings in English and Ukrainian languages, enriching poetic texts and indicating the deep roots of the conceptual worldview.

Keywords: *language, linguistic worldview, conceptual worldview, ethnic worldview, small poetic forms, proverbs and sayings*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ангеловська, К. В. (2019). Національний менталітет та мовна картина світу як складові когнітивної лінгвістики. *Наука та освіта: новий вимір. Серія: Філологія*. 7 (61), 10–13.
2. Бікезіна, А. (2022). Мовна картина світу: лінгвоісторіографічний аспект. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 48 (1), 149–156.
3. Венжинович, Н. (2006). Концептуальна й мовна картини світу як похідні етнічних менталітетів. *Лінгвістичні студії: зб. наук. праць*. Донецьк: ДонНУ. 14, 8–12.
4. Дубравська З. Р. (2017). Паремії як засіб пізнання системи мови. *Молодий вчений*, № 4.3 (44.3), 77–80.
5. Заїка, В. (2020). *Паремії як об'єкт лінгвістичного дослідження, Перекладацькі інновації: матеріали X Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції*. Суми: СумДУ.
6. Заремська, І. М. (2011). Мовна картина світу як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови*. 7, 396–402. Відновлено з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2011_7_90.
7. Манакін, В. М. (2012). *Мова і міжкультурна комунікація*. Київ: Видавничий центр «Академія».
8. Плотнікова, Н. В. (2020). Історія мовної та концептуальної картин світу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 45 (1), 102–105.
9. Середницька, А. Я. (2016). Відмінності між мовною і концептуальною картинами світу з погляду сучасного мовознавства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 21 (1), 69–72.
10. Сизоненко, Н. (2021). *Мова і міжкультурна комунікація: теорія та практика*. Київ: Видавництво Ліра-К.

11. Слухай, Н. В., Снитко, О. С., Вільчинська, Т. П. (2011). *Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні: навчальний посібник*. Київ.
12. Хорошун О. (2011) *Мовна та концептуальна картини світу в дослідженнях сучасної лінгвістичної науки*, Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка.
13. Чернишенко, І. А. (2007). Фактори формування національних мовних картин світу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. (32), 158–162.
14. Яремчук, А. (2020). Мовна картина світу – концептуальна картина світу – художня картина світу: параметричні ознаки й характер співвідношення. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. VIII / 1, 69–76.
15. Cruse, A. (2011). *Meaning in Language. An Introduction to Semantics and Pragmatics*. Oxford University Press.
16. Hassler, G. (2020). Humboldt's concept of a linguistic worldview and its position in the history of linguistic relativism. *Studies in Philosophy of Literature, Aesthetics, and New Media Theories: Aesthetics and Politics in Wilhelm von Humboldt*. 6 (1), 21–64.
17. Humboldt, W. (1999). *On Language, On the Diversity of Human Language Construction and Its Influence on the Mental Development of the Human Species*. Cambridge: England.
18. Kristiansen, G., Achard, M., Dirven, R., Ruiz de Mendoza Ibáñez, F.J. (Eds.). (2006). *Cognitive Linguistics: Current Applications and Future Perspectives*. Berlin; New York: Mouton de Gruyter. 2006.
19. Luchik, M. (2019). Conceptual, Linguistic and Poetic Pictures of the World: Universal, National and Individual Features. *Humanitarian Vector*. 14 (5), 8–15.
20. Kemmer, S. *About Cognitive Linguistics: Historical Background*. Retrieved from: <http://www.cogling.org/cl.shtml>.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Дубенко, О. Ю. (2004). *Англо-американські прислів'я та приказки: посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів*. Вінниця: Нова книга.

ДОДАТКИ

Додаток А

Взаємозв'язок концептуальної та мовної картин світу та етнічної ментальності

В деяких культурах може бути виділено особливе значення родини та колективізму. Це може відобразитися в мовній картині світу через введення унікальних термінів, які відзначають взаємини в родині або спільноті. Такі терміни можуть мати більш широкий спектр значень та відтінків порівняно з мовами, де індивідуалізм є більш характерним.

- Традиції, такі як святкування свят, можуть впливати на лексику та виразні засоби мови. Наприклад, існують мови, де існують спеціальні вирази або терміни, пов'язані з унікальними традиціями святкування.

Історичні події та досвід етнічної групи можуть впливати на лексику та граматику. Наприклад, мови можуть містити спеціальні терміни або вирази, пов'язані із знаменитими історичними подіями.

- Специфіка соціальних відносин у конкретній групі може відобразитися в мовній картині світу. Наприклад, мова може мати окремі вирази для вираження певних соціальних статусів чи взаємин між різними соціальними групами.